

ԵՐԾՈՒՄ
ՎԱՍԳՈՒՐԱԿԱՆ

ԹՈՒՄՅԵԱՆ ՀԱՅՐԵՆԵՍԵՐ ԹԵՒՕԲ
 ՅԱՐԺՈՒՆԻ ՄԵՆԱՍՏԱՆԷՆ ՎԱՐԼԳԱՅ

ԽՐԲԱԳԻՐ ՀԱՅՐԵՆԱԽՕՍ
 ՄԿՐՏԻՉ ՎԱՐԳՆԱԳԵՏ ԽՐԻՄԵԱՆ

ՀԱՏՈՐ ԵՐԲՈՐԴ

ՅՈՒԼԻՍ 1859 • ԹԻՒ 7 •

ՎԵՆՏՈՄԿ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՎԱՍԳՈՒՐԱԿԱՆ ԱՐԺՈՒՈՅՆ

Ի ՎԱՐԼՂ

4 111111

3 111111 111111 111111

111111 111111 111111 111111 111111 111111 111111 111111

111111 111111 111111 111111 111111 111111 111111 111111

111111 111111 111111 111111 111111 111111 111111 111111

111111 111111 111111 111111 111111 111111 111111 111111

ԼԵԾՈՒՒ
Վ ԱՍԳՈՒՐԵԿԱՆ

ԹՈՒՌՆԵԱԼ ՀԱՅՐԵՆԱՍԵՐ ԹԵՒՕՔ
ՅԱՐԺՐՈՒՆԻ ՄԵՆԱՍՏԱՆԷՆ ՎԱՐԱԳԱՅ
ՈՐ ԻՎԱՆՏՈՍՊԵՏՈՍ

Գ . ՀԱՏՈՐ

1859

ՅՈՒԼԻՍ

Ա. ՀԱՆԴԵՍ ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԱՇԻՆ ՀԱՐՅՆ

ԵՐԱՆԷԼԻՆ ՏԵՐ ՍԱՀԱԿ ՉՈՐԱՓՈՐԵՑԻ ՄՐԱԶՆԱԳՈՅՆ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՀԱՅՈՑ

Ժամանակ կաթողիկոսութեան մեծի հայրապետի՝ Էր
խտ եւ դառնաղէտ . զի ողորմելին Հայաստան մատնեալ
կայր ի ձեռն երկուց անհաշտ պետութեանց . Յունացն
անմեւ Ամիրապետին . արեւն Արշակունեան Թագին վաղ

ուրեմն էր նաեմացեալ եւ արքունիքն հայրենազարդ՝ որ լեալ պատառօղ եւ արիւնուռ շտ գաղանայ . կայր թէ եւ փոքր ինչ կարդ նախարարաց հայոց կանգուն , բայց նոքին եւս իբրեւ 'ի գիշերի շրջէին՝ պակուցեալք յահէ բռնա կալաց եւ անողորմն անհարազատ իշխանայ :

Հայսմ անբարի ժամանակին բարձրանայ յաթոռ Հայրապետական երկցս երանելի Տէր Սահակ երրորդ Զորափոքեցի . գոլով յաշակերտաց մեծի վարժապետին Թէոփորոսի քոթենուորի . այր լի բազմապիսի գիտութիւնով եւ քաջամուտ 'ի կտուաւարութիւնս հոգեւորական եւ ազգային : Յառաջնում՝ ամի կաթողիկոսութեան սորին պատուեցաւ խաղաղութիւնն հայաստանիս՝ որ 'ի փոքր միջցէ կայր 'ի լուութեան . զի զօրաւար սմն այլազգի Բաւարա անուն արձակեալ վեր 'ի վայր արար զամենայն . յետ որոյ Հայք եւ ապա Յոյնք , որոց կայսր նստէր յայնքմ միջոցի Յունտիանոս երկրորդ : Ապա հասին 'ի վերայ յոլոր երկրիս եւ հայրենեոյս այլազգիք 'ի հարաւոյ արեւելից՝ իրր վագերք կատաղիք եւ բանդեալ ապականելին զամենայն շէնս եւ զանշէնս . յայսմ ապականչաց ոչ կարացին զդէմ ունել Յոյնք , որք գոռզաբար տիրապետել միայն ցանկային բեղմնաւորին հայաստանի , առանց աշխատութեան եւ զանձն 'ի վերայ գնելոյ հպատակաց :

Ի զլր հպատակութեան հայաստան աշխարհին ընդ իշխանութեամբ Բունաց 'ի վաղուց հասեալ էր յականջ Ամիրապետին հաղարացոյ . բայց առ 'ի չքանալ դուռն մեծի պատերազմի՝ առ վայր մի զանց արարեալ , ապա առաքեաց զԱբթընոս ոստիկան , որ բանիւ խաղաղութեան եկն եմուտ 'ի Հայո իւր կեղծաւորեալ սիրով յինքն զբաղումն 'ի կարճամտացն հանգուցեալ՝ տակաւ առ սահալ

գմի մի 'ի պատուական նախարարացն սկսաւ ունել եւ 'ի
Դամասկոս շղթայակապ առաքել 'ի կապանս մահահա-
բանոց . ընդ որս եւ սրբասնեալ մեծ Աթողիկոսն Տ. Սա-
հակ կապեալ 'ի ծանր շղթայս տարժանելի տառապանք
եւ ապա աւարեալ շատ երեւելի սպասս սուրբ եկեղե-
ցեաց, Թափուր եւ կողոպուտ եթող զամենայն :

Իմեկնել սորին յաշխարհէս՝ դարցեալ արտաքս ելին.
ծակամուտ Յոյնք եւ խորխտալով կրկին դիմել սկսան ան-
տերունջ հայաստանիս, որոց լուր առ ամիրապետն ժամա-
նեալ՝ կրկին առաքէ այլ զօրավար Մահմատ Ոգբայ անուն :

Յուսացեալ 'ի ջախջախս եւ 'ի մարդելոյզ պաշտպա-
նութիւն Յունաց , եւ ընդդէմ զօրավարիս Ներսէս կամ-
տարական նիզակակցութեամբ Սմբատայ եւ յանկարծուտ
'ի վերայ անկեալ բնաջինջ երարձ զգորս նորին միանգամայն .
իսկ ինքն Ոգբայ մազաբուրձ լեալ հազիւ զանձն իւր
զերծուցանէր առ ամիրապետն : Աստանօր ես լուեմ զի
ժամանակ է ոսկեգրիչ պատմագրին Յովհաննու կաթողիկո-
սի բարբառել՝ թէ զինչ զկնի այնորիկ բանք ահեղաստո
ամիրապետին՝ ճրպիսի պատրաստութիւն Ոգբայ մեծի հա-
ղարապետին եւ զինչ ազդեցութիւն առ այն հուր լափող
բարի բարեխօսութիւն կալանաւոր սուրբ հայրապետին
Սահակայ սկսանի շարակարգել ոյսպէս :

Ընդ ապա բազում ընդ իւրեւ գումարեալ 'ի զէնս
եւ 'ի զարդ եւ տէգ նիզակի, եւ անհնարին դառնու-
թեամբ խորխտանայր՝ գալ առնուլ զվրէժ 'ի հայոց՝ զիւ-
րոյ զօրուն հարեւոյ , հրդեհել, բանդել, կործանել զեկեղե-
ցիս հայոց . Եւ առ հասարակ գերել եւ կերակուր
տալ անողորմ սրոյ : Իսկ սուրբ Աթողիկոսն Հայոց Սա-
հակ դեռ եւս կայր կենդանի 'ի Դամասկոս . իբրեւ լու-

« աւ զանհնարին սպառնալիսն Ողբայի, խնդրէր հրաժեշտ
 « 'ի նմանէ երթալ առ նա, թերեւս հնար լիցի դարձուցա-
 « նել զնա յանհնարին դառնու թիւնէ մտացն։ Իսկ 'ի հրամա-
 « յելն նորայ երթալ առ ինքն, իբրեւ չոգաւ։ 'ի խառան, իսկ
 « եւ իսկ հիւանդացաւ Սուրբ Աթոռ զիկոսն 'ի հիւանդու-
 « թիւն մեծ, եւ ապա գրէ նամակ աղաչանաց առ Ողբայ
 « իւրով իսկ ձեռամբ, բազում թախանձանօք եւ աղերսալի
 « պաղատանօք, յուշ եւս առնելով Ողբայի զհասարակաց
 « մահ մարմնոյ, եւ թէ զինչ գալոց է եւ նա ամենայն մահկա-
 « նացուաց, եւ 'ի տապանի վաղվաղակի դնելոց։ այլ եւ զան-
 « հնարին դառնութիւն դժոխոց տարտարոսի։ նմա ընդ
 « յուշի կապեալ, դարձեալ զօտարամահն իւր լինել 'ի
 « դաշնաւորութիւն նմա բերեալ։ Եւ այսպիսի զգջացու-
 « ցիչ բանիւք համոզեալ աղաչէր դառնալ 'ի տրհնդոց չա-
 « րաց, եւ չառնել զայն ինչ՝ զոր հանդ երձեալն էր առնել
 « զապիրատ մոլորութիւնսն 'ի վերայ Հայաստանեայցս։
 « Եւ ապա զայն հրովարտակն։ հրամայէ յետ վախճա-
 « նի իւրոյ դնել յաջոյ ձեռին իւրում, զի ինքն Ողբայ
 « եկեալ առցէ 'ի ձեռաց նորա, թերեւս զղջացի չգործել
 « զանօրէն մտածութիւնսն իւր։ Իսկ ոտիկանն Ողբայ
 « իբրեւ լուաւ զմահ Սրբոյն Սահակայ, վաղվաղակի առա-
 « քեաց դեսպակա՝ հրամայէ ոչ թաղել զնա, մինչ զի ինքն
 « իսկ երթիցէ։ Եւ իբրեւ չոգաւ վաղվաղակի առ դիպա-
 « տիկ մարմին առն Աստուծոյ, մտեալ՝ ձեռն նմա շարժէր,
 « ըստ օրինին իւրեանց իբրեւ կենդանւոյ, եւ ողջունէ
 « զնա 'ի լեզու իւր՝ սալամ ալէք աւելով։ Իսկ ապա հո-
 « դւոյն ազգումն զձեռն սրբոյն որ անշնչութեամբն էր
 « խափանեալ՝ շարժեաց ընդդէմ ոտիկանին 'ի պատճառ-
 « աղերսանաց, ընդ որ յաւէա 'ի վարմացման եղեալ, եւ

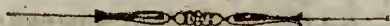
« առեալ զնամակն 'ի ձեռաց նորա եւ ընթերցեալ ասէ ,
 « այն խնդիր քո կատարեալ է՝ պատուական այրդ Աս-
 « տուծոյ ։ Եւ նամակ 'ի նախարարս հայոց գրեալ , եւ
 « հանդերձ Սուրբ մարմնով Հայրապետին 'ի հայս առա-
 « քեալ բազում պատուով եւ թողեալ 'ի բազ զյանցանսն՝
 « զոր առ նա գործեցին եւ ինքն ընդ կրօննն դարձեալ
 « դառնայ 'ի տեղի իւր ։
 « Եւ այսպէս զմեռելութիւն նորա պատուական ա-
 « լարս Աստուած՝ քան զմեր կենդանութիւնս, եւ 'ի սաղ-
 « թելոյ աղօթից նորա՝ փրկութիւն մեծ ծագեաց աշ-
 « խարհիս մերում ։

« Ի՞նչ սքանչելեացոյ, 'ի ձեռն մարմնով մեռելոյ անդամ ա-
 խորժէ աջն վերնախնամ բարիս առնել հայաստան հօտին .
 տես թէ քանի՞ սիրով սիրահար է մաքուր աղաւնեմիտ հօ-
 տին իւրոյ փոքու . որ 'ի սկզբանն զարմանալեօք կոչեաց 'ի
 կօշումն փրկանաւոր, նա աւանիկ ոչ բնաւ դիտէ 'ի քուն
 զաչկունս իւր կափուցանել սակս նորին . եթէ 'ի ձեռն մե-
 ռեալ մարմնոյ մեծին Սահակայ հրաշագործեաց բարիս
 առնել հարսն իւրոյ սիրելւոյ Տանս Ասքանազեան, ա-
 պա բանի՞ առաւել 'ի ձեռն ողջ ելոց մարմնով զնոյն կամի
 կրկնել հայաստանիս . միայն թէ կամս խնդրէ պատրաստա-
 կան եւ ահա բաւ է զարմանալիս հրաշագործել ։ Ոչ
 հեռի վարկանեմ արկածք տանս Հայկա՛յ արկածից մեծի
 տանն Աբրահամեան, որ 'ի դարս հնու թեան . զի որպէս նո-
 բին միաբանութեամբ եւ օրինացն Աստուծոյ պահպանու-
 թեամբ միայն գլէին քան զբազում ձու թագաւորու-
 թիւնս 'ի վեր, այսպէս եւ հայաստան՝ յորմէ հեռէ տեղի
 գտաւ ընդունարան լինելոյ Քրիստոնէական սրբազան կը-
 րօնիս, բաւական եղեւ նմին ջերմեռանդութիւն կրօնիս մի-

ութիւն ընկերական եւ սէր աղբային , որպէս պայծառ
տեսանի 'ի Մամիկոնեանն 'ի Վարդան 'ի Վահան 'ի Սա-
հակ ասպետ եւ յայլս . մանաւանդ 'ի մեծս տէր Սահակ
կաթողիկոս :

Պատրաստ է յարաժամ յատուկ զուարթունն հայաս-
տանի 'ի մատուցանել զազօթս խնդրուածոց որ վասն կեն-
դանութեան նորին յականջս Տեառն զօրութեանց . միայն
թէ մի վերջացուք զարժանաւորն խնդրել զբարիս որ
վասն նորին . կամք վերին հրամանին քաղցր են յընձնուել
առատագեղուն զբարիս . միայն թէ մի ծուլացուք զպատ-
շաճն 'ի գործ սրկանել . առատ է Տէրն պարգեւաբաշխու-
թեան . միայն թէ գիտիցեմք ըստ արժանոյն 'ի գործ ածել
զոր ընդունիմք զբարին :

• • •

Բ. ԿԱՆԴԻՍԱՐԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՇԷՆ ԱՌԱՔԻՆԵԱՅ .

Բ. ՍՄԲԱՏ ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ ԱՇԽԱՐՀԱՇԷՆ ԱՐՔԱՅ ԿԱՅՈՑ

Ողորմածին Աշոտոյ երեց որդին բարեխշատակն Սմբատ,
իր հայրենասիրութեամբը այնչափ երեւելի եղաւ քաջա-
գործութեան մէջ որ՝ բոլոր աւազակաբարոյ յախշտակիչ
թշնամեաց խումբերը հալածեց բնաջինջ ըրաւ իր երկրէն,
եւ ամէն թագաւորներէն աւելի զօրաւոր ըլլալուն համար

ալ Տիեզեր-իս կոչուեցաւ : Եւ իր նախնեացը քրտամբը եւ աշխատութեամբը Հայաստան գեղեցիկ պարտեզի մը նման զարդարուած տեսնալով , ինքն ալ իր աշխարհաշէն ոգւով սկսեց իր հայրենիքը աւելի պայծառացնել , եւ բոլոր աշխարհի առջեւ աւելի շքեղ պանծալի եւ երեւելի ընել ուզելով , մեծցուց ընդարձակեց այն այսօրուան օրս երեւելի հնուածիւն եւ պանծալի յիշատակ եղող ԱՆԻ մայրաքաղաքը , անուշիկ հաստատուն գեղեցիկ եւ զարդալուծ պարիսպով մը շրջապատելով : Դրուն վերայ ութը տարի հազարաւոր հոգի աշխատեցան : Վանգնեց Սմբատ այս ահագին երեւելի շինուածքը յահարկութիւն թշնամեաց , յուրախութիւն եւ միանգամայն յաւերժական յիշատակ փառաց : Հայկազանց , զարդարեց Սմբատ զԱնին հարկւրաւոր եկեղեցիներով : Վանքերով եւ զանազան տեսակ վայելուչ շէնքերով զարդարուած պալատներով :

Արդարեւ երեւելի եւ գովելի եղաւ Սմբատ իր աշխարհաշինութեամբ եւ խաղաղասէր բնաւորութեամբը , բայց ափսոս որ երբոր ամէն կողմանէ յաջողութիւն գտաւ , չմտածելով թէ ամէն բարութիւնք եւ յաջողութիւնք 'ի վերուստ կը շնորհին մարդկանց , անոր համար անօրինեցաւ բարձրացաւ իր սիրտը՝ եւ մեծ չարագործութեամբ բարկացուց զանբարկանալին Աստուած որ , ան ալ պատժեց զինքը , մէյմը որ արհամարհեց եկեղեցւոյ օրէնքը իր բրոջը աղջիկը կին առնելով . եւ երկրորդ որ առանց բնութիւն ընելու անմեղ մարդ մը այրեց՝ որուն համար զոգարտուածիւն կընէին թէ Անի քաղաքին խոտին համբարանոցը այրեր է :

Յիրաւի որչափ քաղցր ուրախութիւն եւ բերկրութիւն պատճառող առիթ մըն է հայրենասիրի մը , տեսնալ

խելը կարդալը այսպիսի երեւելի թագաւորի մը մեծագործութիւնները չինութիւնները որ՝ ազգին փառացը եւ տիրոյն համար աշխատէր հոգնէր է , եւ նրչափ ցաւ եւ դառնութիւն կզգայ նոյն ազգասէր անձը , երբոր կը տեսնայ թէ այսպիսի մեծագործ գիւցազն առաքինի անձ մը, վերջը ինքըզինքը մոլութեան գերի ընէր է փոխանակ իր կրիցը եւ բաղձանացը թագաւոր եւ իշխող ըլլալու : Զայտնի է թէ ինչպէս որ ձախորդութիւնը փորձութիւնը մարդուս առաքինութեամբ զարգանալու միջոց մըն է , նմանապէս յաջողութեան հանգստութեան ժամանակն ալ թէ որ մարդս մտածելու ըլլայ՝ թէ յանկարծ զանազան չարութիւնք թշուառութիւնք կրնան պատահիլ, ահա այս խորհրդածութիւնը մեծ միջոց մը կըլլայ առաքինութեան մէջ հաստատ մնալու , եւ այսպիսի անձը Աստուածային նախախնամութեամբը միշտ երջանիկ կըլլայ ամենայն կերպով : Մարդս քանի որ բանականութիւն ունի, պէտքը չէ ձախորդութեան եւ յաջողութեան խաղալ՝ կն ընել ինքըզինքը , հապս միայն թէ առաքինութիւնը իրեն ամուր պարիսպ մը ընելով, զանոնք իրեն խաղալիկ ընելու ու երբեմն երբեմն ալ վրանին ծիծաղելու է . ահաւասիկ այս է կատարելութիւնը ու խելացութիւնը :

Տ. Կ. ԳԱՒԱԿՅԱՆ

Գ. ՏԵՍԱՐԱՆԻ ՀԱՅՐԵՆԻ ԱՇԽԱՐՀԱՅ

ՍԱԼԵԱՊԱՏՈՒ ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԳՈՐ ՎԱՆԷ .

1) արագ լեռանը հիւսիսային ձիւղերու խորաճորիմը մէջ
 շինուած է չափաւոր մեծութեամբ . որուն սառաջին հիմնա-
 դիրն մեր լուսաւորիչ Սուրբ Գրիգոր մեծ երախտաւոր
 հայրերնիս լինելուն համար, վանքն հետոյ Ս . Գրիգոր ա-
 նուն ստացած է . ինչպէս որ իւր հին եւ վաւերական կոն-
 դակէն ալ կիմացուի, որ կ'սէ .
 " Եւ ընդ Աստուածապարգեւ եւ շնորհազե-
 " ղուն օրհնութեան կոնդակիս՝ ծաներուք սրբիւք մեր
 " 'ի Տէր, լուսաւորչազարմ եւ լուսաւորչադուան հաւա-
 " տացեալ Բրիստոնեսայքդ . յարագս Սալնապատայ վանից՝
 " որ ոչ թէ՛ Սալնապատ , այլ թէ՛ սա է լաւ անապատ՝
 " կոչեցեալ 'ի լուսաւորչէն . որ է 'ի մէջ երկրին Վանայ .
 " Յոր սուրբ հայրն մեր պարթեւական եւ լուսաւորիչն
 " հայկազեան տոհմիս, կեցեալ ամս ութուտասան , սակս
 " տնէչալի ամենազօր աւագ սուրբ Նշանին . զի ըզձայր եւ
 " փափագէր սիրտ սուրբ հօրն 'ի դէմ նորա . եւ յաւուրն
 " անգամ մի ելանէր 'ի վերայ ծնկանցն 'ի գլուխ լերինն
 " եւ դարձեալ լջանէր 'ի վերայ ծնկանցն 'ի տեղի իւր .
 " Ճնշէր եւ աղօթէր զցայգ եւ զցիրեկ վասն կենաց
 " սուրբ Նշանին . Եւ 'ի միում աւուր դարձեալ եւ 'ի
 " լեռուն ըստ ամենայն աւուր 'ի վերայ ծնկանցն, ետես
 " յայնմ տեղուջ ուր ինքն կայր սուրբն Գրիգոր , ահա՛
 " հրեշտակ Տեառն էջ առաջի իւր եւ ասէ . ո՞վ քաջ
 " հովիւ եւ մշակ բարի բանաւոր հօտին Բրիստոսի մի չար-

" չարեր զքեզ առաւել քան զկար քո , եւ նոյն ժամայն
 " վերայդաւ յերկինս եւ ահա՛ բզիւեաց աղբիւր բարեհամ
 " 'ի տեղի ծնկանցն յորում կայր սուրբն Ղրիգ որ . եւ այժմ
 " կոչի Բրիտտոսի աղբիւր :

" Եւրուզեայ 'ի տեղովն եւ էջ 'ի վերայ ծնկանցն
 " յայնկոյս 'ի մէջ ձորակին եւ 'ի գիշերին յայնմիկ օթե-
 " ցաւ եւ ննջեաց ետես 'ի տեղեանն գիշերոյ . զի ահա
 " կայր անդ քաղաք մի մեծ 'ի նմանութիւն քաղաքին
 " սրտոյ Երուսաղէմայ , եւ ահա՛ երեւէր ամենայն տնօրի-
 " նական տեղիսն . եւ տեսանէր զինքն 'ի միջի նոցունց .
 " տեսանէր զսուրբն Սիօն . զսուրբ Գողգոթայն , զսուրբ
 " Զարութիւն , եւ 'ի միջի նոցա սեղան տխանակապ զկեն-
 " սատու լուսաբուղիս սուրբ գերեզմանն Բրիտտոսի , ճիշտ
 " եւ ամենեւին անպակաս , եւ 'ի մէջ երազոյն հիւղիալ
 " ապշեալ փառս տայր Աստուծոյ . եւ երբեւ զարթեաւ
 " 'ի քնոյն . եւ ետես զինքն 'ի մէջ ձորակին , անկեալ 'ի վե-
 " րայ երեսաց արտասուելով աղօթեաց առ Աստուած՝
 " եւ գոհացաւ զՏեառնէ եւ գոչեաց վանուէն ձորոյն Երու-
 " տաղէմայ ձոր . որ արդար եւ իսկ է . վասն բանի բազ-
 " մաչարչար սուրբ հօրն մերոյ եւ Լուսաւորչին . որ յու-
 " թուտատան ամ էր 'ի ճիշեղն եւ 'ի ճգնեղն իւր անդ .
 " Արդ սակս տեսչանաց սրտին եւ մեծի փափագանաց հոգ-
 " ւոյն . զոր ունէր առ կենսատու աւագ սուրբ Նշանս՝
 " ետես եւ մխիթարեցաւ 'ի ժամուէն եւ յանդրաւ յա-
 " ռիտեանս :

" Եւրամաքուր սուրբ հայրերնիս՝ այս փառաւոր տեսչանս
 " արժանի լինելէն ետեւ , վանից հիմնարկութիւն կնէ եւ
 " կը հաստատէ կալուածներով եւ անդատաններով , եւ
 " վերջն ալ իւր հովուական գաւազանն , տէրուէնի սուրբ

խորհրդեան սրբակիր սեղանն (որ այն ժամանակն սրբազան Առաքելալնէրէն Գալատի առաքելութիւն իւր հեփերէին խորհրդէին պէտք եղած Գալատի առաքելութեան Գալատի) . հայկոստոսական իշխանութեան մատանին , աշխատասէր միջաց սուրբ գօտին , այս սուրբ վանքս Թողուց իբր յիշատակ անկորուստ եւ իւր մեծի սիրոյն նշանակ . ինչպէս որ կրկնային Յովհանն Աթողիկոս , Թովմայ Արծրունին եւ ուրիշներ :

Այս պիտի անգին գանձեր 'ի սուրբ տեղս Թողուած լինելուն համար . մեծն Ներսէս սուրբ Հայրապետը Հայաստանիս մէջ հազարաւոր վանքեր հաստատած ժամանակին , այս վանքս ալ մեծապէս նորոգեց եւ փառաւոր կերպով մեծացոյց . Ուրկէ ետեւ շատ մեծամեծ փոփոխութիւններ հնութիւններ եւ նորոգութիւններ կրելէն ետեւ մինչեւ այս դարս հասած է որոյ այժմեայ տեսարանն է այսպէս :

Իսկ վանքը բլրակի մը վրայ շինուած է կէսքարէ եւ աղիւսէ պարսպով շրջապատած . երկու փառաւոր գմբեթաւոր տաճար ունի հին ճարտարութեամբ արուեստակերտած բոլակուսի ձեւով , առաջին տաճարն է յանուն սուրբ Աստուածածնի , որուն վերի ճակատի արձանագրութիւնն է այս :

ԻԹՈՒԱԿԱՆՍԻԹԵԱՆ , ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ՏՈՒՄԱՐԻՍ 'Ի ՌԵ ' Ի ԴԱՌՆ ԺԱՄԱՆԱԿԻՍ ԵՍ ՄԵԼԻՔ ՂՈՒԼԻՃԱՆՍ ԵՒ ԿՈՂԱԿԻՅՍ ԻՄ ԽԱԹՈՒՆ ԽԱՆ ԱՂԵՍ ԵՒ ՍԻՐԱՍԸՆՈՒՆԴ ՈՐԴԻՔՍ ԻՄ ԷՆԻՍԹՍ ԵՒ ԽԱԻՃԱՆ ԱԻԵՏՍ . ՈՐ ԲԱԶՈՒՄ ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՄԲ ՇԻՆԵՑԱՔ ԶՏԱՃԱՐՍ ՍՈՒՐԲ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻՆ ՅԻՇԱՏԱԿ ՀՈԳԻՈՑ ՄԵՐՈՑ ԵՒ ՃՆՈՂԱՑ ԻՄՈՑ ՀՕՐՆ ԻՄՈՑ ՄԵԼԻՔ ԲԱՆՏԱՍԱՐԻՆ ՄՕՐՆ ԻՄՈՑ ՈՐ ՊԱՐՍՊԵՑԻՆՔ ԶՆԵՐ-

ՔԻՆ ՎԱՐԱԳՆ ԵՒ ՏՈՒՒՆԻ ՌԱԲ ԶՐՈՒԱՆԴԱՆԻՑ ԶԱՎԱՅՆ ԶՎԵՐԻՆ ՎԱՐԱԳՆ ՇԻՆԵՑԻՆԻ ԵՒ ԶԴԻՄՆԵՆԻՑ ԶԱՂԱՅՆ ԶՎԵՐՆ ՍՈՒՐԲ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻՍ ԵՒ ԶՎԵՐՆ ՎԵՐԻՆ ՎԱՐԱԴԱՅ . ՇԻՆԵՑԻՆԻ ԶՄԱՐՄԵՏՈՒ ԿԱՍՈՒՐԶՆ ԵՒ ՍԱԼԱՐՍ ԳԱՂԱՔԻՍ . ՇԻՆԵՑԱՒ Թ . ԵԿԵՂԵՑԻՍ ԵՒ Ի . Ա . ԺԱՄԱՏՈՒՆՍ . ԱՐԴ ՈՐԻ ԶԱՆԴԻՊԻԳ ԵՒ ԵՐԿՐՊԱՒԵՐ ՅԻՇԷԼ Դ ՏԵՐ ԱՂԱԶԵՄ .

Տաճարիս առաջն ժամատուն մի եւս կայ փայտայարի . բայց խիստ հնայերէ եւ վրէլու մօտ , որուն նորոգութիւնմը չոտ հարկաւոր է .

Երկրորդ տաճարն եւս առաջնոյն նման է սուրբ Յովհաննէս Մկրտչի անուամբ . ասոր վրայ արձանադրութեան նշյլ չերեւիր . միայն թէ արեւմտեան պատին վրայ խոշոր տառերով այս թուականս կայ (2 . Թ .) . Այս տաճարիս սեղանի կապուտագոյն վիմարարը չորս կողով պատած ողւնիւ բեւեռագիր ունի . Վանից պարսպէն ներս կան նա եւ կրկնայարի սենեակներ , տնտեսատուն ոչխարաց եւ տաւրեղեաց ախոռներ եւ երեք հատ սրահ . որոնց միջէն ամէն կարեւորաց պիտոյիցը համար մաքուր ջուր մը կանցնէ .

Այս նոր շինուածոց շատը մեծիմաստ Աբրահամ քաջաբարոզ Վարդապետի աշխատութեամբը շինուած է՝ որ քան տարիէն աւելի այս վանքիս վանայհայրութիւնը բաժնիւր եւ անցեալ տարի խորին ծերութեամբ եւ վշտակիր տառապանօք առ Աստուած փոխեցաւ . որոյ մարմին թէ եւ վանայ Հայկաւանս ըսուած գերեզմանատունն թաղուելով ՚ի հող ծածկեցաւ , բայց իւր բարի համբաւն եւ քաղցր յիշատակութիւնն յաւիտեան անմոռանալի է .

Ո՛վ անից բոլորովը խորածորներու միջոցներն անտառախիտ է՝ որոնց մէջ կան շատմը ընկուզի , խնձորի , ծիրանի ,

ԴՐՈՒՐԱՍՏԱՆ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԵԱՆՑ

Ընդ եւ Ստորոք .

Ընդնն ցրտահար եւ սովալլուի բողոք կալաւ երբեմն
առ Սատուն փառիկակեաց ասելով, թէ մեծի ապերախաւ
Թեանդ , զամենայն զբարութիւնս վայելեա հանդիստ 'ի
տան եւ յօրանսս իբրեւ զմի 'ի պայազատաց : Այլ այդ
ամենայն չհամարեոյ ինչ հանապազօր 'ի վնասելոյ ոչ դա-
տարիս . Գողութեամբ խորհկեցութեամբ եւ տեսականորան
հաւատարմութեամբ : Ասէ կատուն՝ բարեկամ անմեղա-
դիր լեր առ իս . զի այդ ախտ չար՝ կծծութիւն եւ ժլա-
տութիւն տեսան իմոյ ծնաւ 'ի սրտի իմում . զի նա զամե-
նայն ինչ փակէ եւ արգելու յինէն , որոյ վասն եւ ես 'ի
կարեւորացն Բանգամ զորի մնացեալ՝ ատկալիմ զայն առ-
նել :

Հաւատարմութիւնն մարդկային ընկերութեան մէկ
հատիկ ուկեղէն կապ մը լինելուն համար՝ Թէ սրբազան
գրեանք եւ Թէ բարոյական փիլիսոփայութիւն միշտ դու-
վառանութեամբ խօսած են այս ճնաչխարհիկ առաքինու-
թեանը վրայ . ինչպէս « Լեր հաւատարիմ մինչեւ ցմահ եւ
տայքեզ զպսակն կենաց » Յայտնութեան , Բ . 10 . եւ
Թէ « Լաւ է Թաքաւորի ունել բարեկամ հանճարեղ եւ

հաւատարիմ . քան զքանակս յաղթական ո Տէլէմս : Այս գիւղացիական առաքինութիւնն իւր պատուականութեանը համար թէ եւ արժանէ ամենայն ոք ունենալ եւ անով իւր բարոյականը զարդարել . որով միանգամայն փափագելի կլինի թէ 'ի մարդկանէ եւ թէ յԱստուծոյ :

Իսկ շատ անգամ անխոհեմ տէրիւ իւրեանց անզգուշ վարմունքով իրենց հպատակացը անհաւատարմութեան պատճառ եղած են, ինչպէս որ վերի գրուած բարոյական առածի խնամէն յայտնի է : Ընկերդ եւ հպատակդ շատ անգամ փորձելէն ետեւ երբ անոր հետ ընկերակից կամ ծառայութեանդ մէջ պիտի տանես՝ նայէ որ վտահոթութիւնդ հաստատ լինի անոր վերայ եւ մոտեւոր սէր ու նենաս այնպիսին սիրաշահելու եւ շատ բարեկամաց առջ ալ անոր հաւատարմութիւնն գովելու . ուրկէ աւելի մեծ հատուցումը չես կարող այնպիսի հաւատարիմ անձիւր բնելու : Այսպիսի ազնիւ վարմունքով թէ ընկերական սէր է՝ եւս առաւել կամուրնայ եւ թէ ծառայէ աւելի հաւատարիմ լինելու ջանք պիտի ընէ հարկաւ :

Աւրեմն տէր եղող յարգելեաց մանաւանդ շատ զգուշութիւն պիտոյ է՝ որ սովաւ ինչ ինչայութեան համար իւրենց հպատակելոց հաւատարմութեանը փաստ չբերեն, փոքր մի առատասարտութիւնը մեծամեծ բարեաց աղբիւրներ կը բանայ, ինչպէս որ սրբազան առաքեալն կ'վկայէ ասելով ո Որ սերմանէ առատութեամբ . առատութեամբ եւ հընձեացէ ո Բ. Կորնթ. Թ. 8 :

Հիշատակուի զայն որ զայն անհատիկ
 զոր զայն անհատիկ զայն անհատիկ
 զոր զայն անհատիկ զայն անհատիկ
 զոր զայն անհատիկ զայն անհատիկ

Կանխի՞ց ո՞ր մարմնից ա՞յն հագը մտց. նորա առաջ
 յամեն մարմնից զո՞ր մարմնից ա՞յն հագը մտց. նորա առաջ
 ան յամեն մարմնից զո՞ր մարմնից ա՞յն հագը մտց. նորա առաջ
 ան յամեն մարմնից զո՞ր մարմնից ա՞յն հագը մտց. նորա առաջ

Այն ինչ սարեկն մօտ յարշաղտն,
 անդր 'ի բուենոյ թանեկ.
 'ի սաղարբախիտ ճիւղ ինչ ծառոյ
 ըզկայ առեալ դատարէր.
 Բաղիմամբ ոտից թեւոց իւրոց
 յոտոց անտի՛ ծայն առնէր,
 Ինքըն երգէր ինքըն խաղայր
 սիրով ձագուգըն ոստոսէր:
 Գլխախնձ ագռաւն անգուլթ
 տղեղ քայլիւ մօտ լինէր,
 Չարանախնձ առեղութեամբ
 զըռնայլն 'ի վեր շրջշրջէր
 եւ չարսրուեալ շողովելով
 զձագերըն արտաքրս կորզէր,
 Ըզ փափկիկ մարմին այնր ձագուց
 Կաղանարար պատառէր:
 Այն ինչ սարեկն ձագուց իւրոց
 ըզձայն կականացն լըսէր,
 Թաւալ սրանայր 'ի տար վայրայն
 մինչեւ 'ի բոյներն հասանէր.
 Ո՛հ, աղէտայլին նա տեսանէր
 արկած ցաւոց եւ կսծէր,
 Զի տենչախն իւրոյ սրտին
 ազնիւ ձագերն անդ ոչ էր:

Ո՛հ աղէտիս անդէն գոչեաց
մայրն գորով ուրեւսէր .

Եւ տխրական դիմօք նուաղ
յուսարեկեալ անկանէր .

Դու դըժնդակ ազուաւ անսուրբ ,
յերամս թռչնոց յոյժ տըգեղ ,

Փաղաղեցեր զերդ ըզ գաղան
զ դեռաբուսիկ զինս ձագեր .

Վասն այն եւ ես մնամ պատրաստ
փոխան քործոյդ վնասաբեր ,

Դնել տապար իմ անիծից
առ արմատովդ փշաբեր .

Իկենախուզ առնել զքո
մարմինդ լըրիւ գիշակեր .

Նմանագործ սոյն ազուաւոյս
են արդարեւ շատ մարդեր ,

Որ յափշտակեն զվաստակս այլոց
եւ զտունըս նոցա աւերեն .

Արդարագործ եւ երկասէր
զաշխատութիւնս խոնարհաց .

Ընկղծաբար իւրացուցեալ
խըլեալ հանեն ի ձեռաց .

Եւ յողմիցս զվարձս նոցին
նա զըլանան անկասկած .

Եւ վրիժառու չարախտութեամբ
ծըծեն զարիւնս անմեղաց .

Չզանգիտեն ամենեւին
յանսուտ բանէն Զակորեան ,

Ի՛նչ, զրկեալն 'ի ծէնջ աղաղակէ
յականջս տեառն զօրութեանց .

Յովսէփ Սօլախեան նախին աշակերտ
Յիսուսեան վարժարանին վանայ .

Ե . ԹԱՆԳԱՐԱՆ ՀԱՅԿԱԶՆԵԱՆ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

ՎԵՐՋԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ ՍԱՆԱԳԱՏՈՒ ՎԱՆԻՑ
ԳՐԶԱԳԻՐ ԱՒԵՏԱՐԱՆԻՆ .

Փառք անսկզբանն եւ սկզբանն ամենայնի եւ գոյացուց-
չին բնաւից անվախճան եւ անսահման էացուցչին . սահ-
ման եւ կատարումն բոլոր էիցս, երիցս միակին եղակի եւ
միում աստուածութեան . որ անշարժ գոյով շարժէ զարա-
րածս 'ի կեանս եւ 'ի փրկութիւն . էիցս էակն եւ կենդա-
նեաց կեանքն, որ անփոփոխ գոյով միշտ յեղութեան անեղ-
րըն եւ անվայրաժակն լրումն բովանդակիչ ամենայնի . որ
յամենայնս է եւ յամենայնէ անհաս է . որպէս 'ի մասունս
եւ 'ի բոլորս եւ ինքն ոչ մասն եւ ոչ բոլոր . որպէս թէ
զմասն եւ զբոլորն զամենայն յինքն ունեւորվ եւ կրէ զա-
մենայն բանիւ զօրութեան իւրոյ . գերազիր գոյով ընդ
զամենայն եւ անհասէ յամենայնէ . որում բան եւ իմաս-
տութիւն եւ լեզու տուեալ բոլոր էիցս, հանցութիւն օրհնու-
թիւն եւ փառք հաւր եւ որդւոյ եւ հոգւոյն սրբոյ այժմ
եւ միշտ եւ յաւիտեան

Իսկ չորից աւետարանչացն խորհուրդ բաղմաւրինակ
իմն ցուցմամբ անսանի զի ոմանք ասեն թէ՛ չորից Աւե-
տարանչացն են աւրինակ չորս անկիւնք արարածոց . արեւ-
ելք, եւ արեւմուտք . հիւսիս, եւ հարաւ . յորս պարտ էր
քարոզել զաւետարանն : Իսկ ոմանց հաճոյ թուեցաւ ըստ
չորից մշտահոս գետոցն յաղինական աղբերէն յառաջ
խաղացեալ առ 'ի տիեզերաց ոռոգումն . Վիսոն . Գեհան,
Տիգրիս եւ Լփրատէս : Եւ սոցա գոյով թուով ուռձա-
ցեալք 'ի կենդանական աղբերէն՝ առոքանել զցամաքեալ
միտս մարդկային բնութեան : 'Այն աւրինակ ըստ տեսու-
թեան Եղեկիէլի քառակերպեան աթոռոց՝ Մարդ , Ա-
ռիւծ , Եզն , Արծիւ , զանմարմնոցն տէր տեսանելով բազ-
մեալ 'ի փառացն աթոռ իմանալի ցուցմամբ՝ զինամս բոլոր
բնութեանս զակնարկումն , որպէս աստուածապէս եւ տիրա-
բար բերմամբ նշանակէ զլինելն առ հոգածինս հրեղինացն
անմահից . զմահկանացուն ունել հաղորդս եւ եւս 'ի պե-
րակատարն հանել 'ի փառս . վասն զի փառաց թագաւորն
Քրիստոս փառակից հաւր եւ հոգւոյն սրբոյ, զմերս առնե-
լով բնութիւն յինքեան միացոյց աստուածութեամբն ու-
սուցանելով մի որդի դաւանել՝ որ յաստուծոյ հաւրէ եւ
որ 'ի Մարիամայ սուրբ կուսէն անձառ միութեամբ . զոր ա-
ւետարանականն ուսուցանեն բանք, մինչ 'ի կատարած հա-
ւանութեաբն հաւստալ հաստատ կարքաւք 'ի նոյն Հայե-
ցումն յառաքելաւանդ քարոզութիւն . զոր աստուածախոս
վարդապետութեամբն ղրոշմեալ զսակաւան 'ի բաղմացն առ
'ի հաւատալ եթէ Յիսուս Քրիստոս է որդին աստուծոյ, ըստ
վեհին Յովհաննու հաւատալ եւ զկեանս յաւիտենականս
ընդունել յանունն նորա :

Իւստի եւ տեսեալ զսորայն անձառ վրկագործութեան

Խորհուրդ աստուածաւոր եւ հաւատարիմ կրինն Գուրխն,
դայ եւ նորաբողոք որդին իւր Յովհաննէս եւ ետուն գծա-
գրել զսուրբ Աւետարանս յարդար վաստակոց իւրեանց
յիշատակ հոգւոց իւրեանց՝ հաւրն Յովհաննէսին, Յովանէս
ոսկերչին փոխեցելոյն առ Քրիստոս եւ ծնողաց նորին . . .

Եւ արդ՝ ես յետինս ՚ի գրչաց եւ անարժանս ՚ի կարգա-
ւորաց սուտ անուն եւ անարժան բահանայ. Գրիգոր՝ հրաման
առեալ ՚ի պատուիրանադիր առաքելական բանէն՝ որ ասէ,
որ կոչու մն կոչեցար ՚ի նմին կացջիւր. եւ իմանդ խոռթմամբ
ստացեալ եւ ոչ պահեալ, այլ ՚ի զբաղանս եւ ՚ի պատրանս
անօրէնութեան. զի զորս առ ի ոչ պահեցի . . . այլ զմարմնոյ
զկարիս կատարեցի եւ թափուր եւ ունայն յամենայն բա-
րեաց գործոց մնացի. այլ յուսամ ՚ի մարդասիրութիւնն առ-
սուծոյ՝ զի իմ բազում եւ ծովացեալ մեղացն եւ յանդա-
նացն թողութիւնն շնորհեացէ ձեր սուրբ աղօթիւքն ամէն .

Արդ՝ գրեցաւ սուրբ աւետարանս յԱստուածաբանակ
կղզիս Աղթամար ընդ հովանեաւ ամենայաղթ սուրբ Խա-
չիս ՚ի հայրապետութեան տեառն Չաքարիոյի ՚ի թուա-
կանութեան հայոց Պ. Ղ. Ը. ձեռամբ Գրիգոր սոսկ անուն
եւ անպիտան քահանայի. եւ իմանընդունակ գորով յար-
հեստ գրչութեան եւ բազում մեղայն յնորիւք պաշա-
րեալ. այլ տեսի զփափագ եւ զսէր նոցա՝ զոր ունին առ-
հոգեւորս, ըստ իմում կարի զոր պարգեւեաց ինձ մարդասէր
հոգին, յանձն առի եւ ամենակարող զաւրութեամբ նորին
կատարեցի բազում աշխատանք եւ անարժան ձեռամբ
ստոյլ եւ յընտիր յաւրինակէ . կենօք տառապանաց եւ
բազում պանդխտութեամբ, ՚ի դառն եւ ՚ի վշտաբեր ժամա-
նակիս, որ կամք ընդ հարկի . . . ազգին նետողաց .

Լիլո՝ որք ճաշակէք յաստուածային բարութենէս եւ
յամենաւի սեղանոյն եւ որք պատահիք ամաշ տեսութեամբ
կամ ընթերցմամբ յիշեցէք ՚ի սուրբ եւ ՚ի մաքրաւիայ
յաղօթմ ձեր գյառաջ յիշեցեսայն

Յաղագս Արշաւանայ ե- Տեճի պարտաւէին Թահմաշը-ւի իւնիէն
ընդ Օսմանիս, որ 'ի Կաշպին Եղիշըրդո-հանեալ 'ի Գրոյ Աբ-
րահամ- Կաթողիկոսի երբբերի :

Եւ սկսաւ այնուհետեւ տեսանել զպատրաստութիւն իւր, վասն պատերազմի. եւ զատոյց զամենայն ծանրագոյն կարասին. այսինքն զմեծամեծ վրանսն, զգերիսն, եւ զայլ անօգուտ զպատերազմօղոն եւ զուհիսն եւ ընդ Գեղտմայ ծովուն եզերովն խաղացոյց գնալ 'ի Դաւրէժ. եւ ինքն մնաց արիսկան պատերազմականօք տասն եւ ութ հազարաւ. եւ ընտրեաց իւր տեղի բանակի եւ վրանի զբլուր մի բարձրավանդակ. որ 'ի հնուց անուանիւր (ախի թէպէտի). անդ զըր հարեալ զվրանս իւր, ամրացոյց զբլուրս բլրոյն քարէ կարկառիւ, իբրեւ զփրգունս կիսապունդ կիսագունդ 'ի չափ երկուց կանգնեց զբարձրութիւնն եւ 22 պատնէշ. զոր այլազգիք (մէթերիս) անուանեն. զի թէ հանկարծակի եկեացեն Օսմանցիքն՝ անտի կարիցեն պատերազմիլ ընդ նոսա հրահանելեօք՝ կամ այլով պատերազմական զինուք. եւ այսպէս զբլուր բլրին երկցս եւ չորիցս շրջապատեաց. ի չաբաթ օրն եհառ Քօբուլիւ օղլին զօրօք իւրովք յԱպարանու վերին կողմանց եւ էջ 'ի ստորտն Արայ լեւրան յանդիմանն Եղիսափարօւ. յոր եւ ելեալ (չալխաճիքն) ինդ գէժ միմեանց դիպան յիրար, եւ անկեալ յերկուց կողմանց սակաւ դիակունք 'ի բաց կացին 'ի միմիւսնց. Չղիշինն ամենայն աշխատեցան պարտիկքն վասն ջրոյն

պատրաստութեան եւ որ ինչ ոչխար եւ այժմ ունէին՝ զեւ
նին եւ տիկն հանեալ ջրով լցին . նոյն պէս եւ զայլ ջրի
ամաօն լցուցեալ պատրաստեցին 'ի բլրին՝ զի հեռի էր
զեան զանկի, իբրեւ ձիոյ արշաւանս երկու յետուստ կող-
մանէ եւ առաջի նոցա զօրք թուրքաց :

Պարսկացիք խիստ էւ փոքրած տեղաւորին :

Մեծ են գործք Աստուծոյ եւ յոյժ խոր են խոր-
հուրդք ամենակալին եւ ոմ է այն 'ի հողեղինաց, որ կարի-
ցէ քննել կամ վերահասու լինել . սքաչանամ ես եւ հի-
ացումն ունի գմիտս իմ : Բաճէ հրաշիցն աստուծոյ եւ ար-
դար իրաւանցն արարչին . զի յայնմ վայրի եւ 'ի նոյն տե-
ղի , յորում 15 ամաւ յառաջ 3 զօրագլուխք 300 ա-
րամբք 15000 Պարսկս կոտորեցին եւ արեան ճապաղիս
դիւթաւալ ընդ երեսս դաշտին զգէշս մարդկանց արկին
կերակուր լինել գազանաց եւ թռչնոց , նոյն գունակ եւ
զտրիտուրն փոխարինաց հատոյց ամենագորն . զի յետ շաբա-
թուն յաւուրն կիւրակէի յերրորդ ժամէ աւուրն սկսան պա-
տերազմիլ . մեծ խանն արիական Թահմիզ, մինչ պատերազ-
մէին, զգօրս իւր սակաւ ցուցեալ որպէս թէ երիս գունդս
հազարականս թուով . այնպէս՝ զի առ ոչ ինչ համարեալ
Օսմանեանց զպարսիկս վտան սակաւութեան՝ իսկոյն հրա-
մայեցին բանակին իւրեանց բառնալ զկարապին եւ ենիչէ-
րիքն հետեւակ առաջի, եւ (Բօխէրն) զկնի . որպէս ասի յո-
մանց թէ սակաւ (Բօխ) ունէին . իսկ ես տեսի զ40 եւ
զկնի (Բօխիցն) հեծեալքն եւ 'ի միջի իւրեանց օգրաքէր
Ապտուլահ, փաշայն եւ Թէմուրն, Մուստաֆա, եւ ֆո-
լատն . այլ եւ քեռու չափուշն . որ եւ պարծեցաւ էր 'ի նոյն

գիշերին , թէ զի՞նչ են պարսիկքն . յոտս երիվարաց խնոց տամ առաթուր կոխել զնոսա : Իսկ 'ի խմբիլ պատերազմին՝ որովհետեւ վասն սակաւութեան պարսից զօրաց պատրեցան Օսմանցիքն եւ հեռացան 'ի տորոտէ լեւինն արայի , եւ գիմեցին 'ի վերայ պարսիկ զօրացն . նոցա խոյս տուեալ սակաւ սակաւ հեռացուցին 'ի լեռնոտէ անտի եւ ամին մինչեւ Եղիւարտայ դաշտն . ապա ելեալ 'ի ձորոց 'ի կողմանց երեւանու զօրք պարսից որպէս ասեն թուել 18000 եւ թէպէտ այնքան էին եւ զունդ գունդ կազմեալք . բայց հայէին 'ի հեռաստանէ եւ ոչ պատերազմէին . զի ոչ ունէին հրաման 'ի խանէն . այլ միայն Յ գունդն հազարաւ կան զոր յառաջ կարգեաց խանն՝ նոքա պատերազմէին : Իսկ ինքն խանն՝ ըստ արիական սովորութեան իւրոյ կարգէր եւ յօրինէր եւ յորդորէր , եւ զիւր հրահանելիքն յաջմէ եւ յահեկէ եւ 'ի մէջ տեղաց տեղաւորէր . նոյնպէս եւ զղամպարական , որք են մեծամեծ (Խո-Ֆանիկէ) , ամէն ուղտոյ վրայ մենմի : Այսպէս նախ զմեծ (Խոֆէրն) ետ ձգել եւ զղամպարական եւ խմբեցան ձակաւ առ ձակաւ . . . Սկսեալ յերրորդ ժամէ աւուրն մինչեւ ցհինգերրորդ ժամն հրով եւ հրահալելեօք պատերազմեցան : Օսմանցիքն Յ (Խոֆ) միայն կարացին ցգել . իսկ Պարսից կողմն թուի 300 եւ այլ աւելի ձգեցին եւ զղամպարականն զամենայն եւ ձեռաց (Խֆանիկ) բազում : Ապա յանկարծակի խանն հասաւ 'ի վերայ թօփխանէին , առ ժամայն 'ի փախուստ դարցան Օսմանցիքն . եւ Պարսիկքն զլինի կոտորելով հասուցին զմի ծայրն 'ի կողմն արայի լեռան եւ զմի ծայրն 'ի կողմն Աշտարակու . իսկ զմիջինն հանդէպ Յովհանայ վանից կարբու եւ Մուղնու . որ եւ թուի թէ բազում էին քարավիժեալքն 'ի ձորն քարահ գետոյն , քան թէ ա-

բով սպանեալքն . որ եւ զօրաւորն նոցա զ Բեօթրիւ օղլուն
ձերբակալ տրարին վասն ոչ ժուժելոյ 'ի վերայ ձիոյն՝ ան-
կաւ 'ի վերայ քարի եւ կարեւէր վիրաւորեցաւ զլուին եւ
մերձ էր 'ի մեռանիլ՝ գլխատեաց զնա անարդ . յետին պար-
սիկ մի եւ երեք զգլուին անաջի խանին . եւ յորժամ
տեղեկացաւ յեկեալ թուրքաց թէ սերասքեր Ապու-
րաս փաշային է այն գլուխ . խեղդն խիլայեաց զբերողն եւ
խոստովոյաւ այր եւս խիլայս՝ զի թէ եւ գմարմինն բերցէ .
որ եւ խեղդն գտնալ բերեն . ետ տանիլ 'ի կարբի եւ դե-
ղազարդեալ եղին 'ի դագաղն եւ հասուցին 'ի Ղարս եւ
անդ թաղեցին . այլ եւ զհամաթ Մուստաֆայ փաշայն ըս-
պանին 'ի նոյն պատերազմին . եւ զնա ետ գտանիլ . եւ դի-
տազարդեալ յըւսոյ յերեւան . եւ անդ թաղեցին 'ի մէջնոր
(ձամուռն) . եւ այլ երկու թուրքով փաշայք . 2 առնաւուտ եւ
պօշնախ մի, որպէս պատմեցին զորս սպանին . եւ այսպէս
մեծ կոտորած անելով հասուցին զմի ծայրն վերի կող-
մամբն միւշեւ յարաւայ (որ է Ախուրեան գետն Անու)
եւ զմի ծայրն վարի կողմամբն յստորտով Արագածու կր-
կին մինչ 'ի նոյն գետն . իսկ յետ կոտորածին հանդէս ա-
բար եւ ես 'ի թիւ արկանիւ զսպանեալսն , եւ գտին 40000
իսկ 'ի պարսկոյ յոյժ սակաւ

Իսկ յետ երկոց աւուրց՝ գնացի ես սրուպ Աբրահամ հո-
գեւորս 'ի անտաթիւն խանին՝ 'ի կողմն Եղիւարդայ մեծ
բլրոյն (Մուրաաթէփէ) անուանելոյ եւ հանդիպեցայ զխա-
կանցն սկսեալ յԱշտարակու յանդէն մինչեւ ցԵղիւարդ .
անթիւ բազմութեան սպանելոցն դեռ եւս կային ոմամք
կեանքանլ . որ եւ խաւէին պարսիկքն զայնպիսիքն 'ի սպա-
նանել . որպէս եւ տեսի աջօր իմովք՝ մինչ զընայի 'ի ճա-
նապարհին . 'ի վերայ հասի հայոյ միոյ կրտսմա մինչ կա-

մէին մահացուցանել թստիեցի 'ի ձեռաց եւ բառնալով 'ի վերայ գրատուու ետու տանել յԱշտարակ. պատուէր ետու քահանային հոգ տանել, որ եւ գտեալ զառողջութիւն մնաց անդանօր :

Այլ եւ բազում վիրաւորք՝ որք զերծան 'ի պատերազմէն եկին յերկրորդ օրն 'իսուր յԷջմիածին, Թուրք, հայք, հոռոմք, առնաւուրք. եւ բազմաց դեղ առեալ ետու եւ գիշերով զտաճիկսն ուղղեցաք յերեւան. իսկ մերայինքն եւ յույնք ոմանք մեռան եւ ոմանք զառողջութիւն գտեալ գընացին ուր եւ կամեցան :

ԲԱՆԱՍՏԵՆԸ ՈՒ ԹԻՒՆ

ՄԷՆԻՆ ԴԻՆԷ

Փայլ աստեղաց 'ի յերկնից

Բանաստեղծին վառեն իղձ.

Նստիլ միայնիկ

Ոգեւ սրնգաւ

Զլուսնակ

Սիրուհակ :

Ըրծաթափայլ ծագէ լոյս

Ճեպէ խաւար եւ տայ խոյս.

Ըզլոյս շիկանիկ

Տնցըղէ մեղմիկ

Ներկի խնձորըն

Իգոյն բոսոր :

(187)

Հրեշտակն քնոյ անիրան

Տա խոնջե լոցըն վախճան.

Խանդակաթ մայրիկ

Մանուկ դերանիկ

Սիրուն 'ի գիրկ

Ոչէ օրօրիկ :

Արեւ. Յ. Թօփթօթեան Աշտիշ

Ժողովուրդոց վ.

Վարդու.

Նմանաբար-իւն Տեառն Ռեւո է- լուին ՅԻՍՈՒՍԻ
ՔՐԻՍՏՈՍԻ. Առեալ 'ի հնագոյն յեռագրոցն Հռոմէացոյ :

Ի ժամանակիս մերում յայտնեցաւ, եւ տակաւին է առ
մեզ՝ այս յատկացեալ առաքինութեամբ . որ անուանի
ՅԻՍՈՒՍ ՔՐԻՍՏՈՍ : Ամբոյս ժողովրդոց համար է զնա
մարգարէ ճշմարտութեան : Աշակերտք նորա արժանաւոր
ընդոցանեն զայս զայս՝ լինիլ որդի Աստուծոյ : Որ յա
րուցանէ զմեռեալս, բժշկէ զամենայն ցեղս ցաւոց բանիւն
իւրով միայն (1) :

Եւ է այսո այս մեծ՝ եւ վեհապատիւ տեսեամբ՝ այն
պէս , զի ո՞վ որ զնա յանկարծ տեսանէ, զգայ յինքեան՝
ունել զպատիւ առ նա խառնեալ երկիր-զիւ :

Եւ է յատուկ կազմուածովն, հերբ գլխոյ նորա՝ է գոյն

(1) Այս նմանիւ Լեւոնուս անան հռոմէացի իշխանաւորին Ռէն
հրեապանէն 'ի հռովմ ծեր-կապին ի'խրիէ . որ հռովմայի լեանգա-
րանի Ռէւարթանագրած գրնո-ելով՝ Ռոսսերէն ի'լրագմանո-
ւորիէ ալ 'ի Հոյ վերս (1784) :

հասունացեալ կաղնոյ, եւ մինչ յականջն հարթ, այսինքն
հաւասար, անտի մինչեւ ցծայրան գոռոզ, որք են ամուրք
փայլունք, որք եւ տարածին զուսովն. եւ 'ի միջակիտէ
գլխոյն անջատին առ յերկուս կողմունսն ըստ սովորութեան
նագորացւոց: Ճակատն հաւասար թարց գռզելոյ, այսինքն
կնմծելոյ, որպէս եւ զէմք նորա ամենայնիւ մաքուր. յու-
րում ոչ փոյ ամենեւին բիծ կամ արատ, զարդարեալ գե-
ղեցկազիր կատարելութեամբ: Ունքն եւ բերանն գեղեց-
կայարմար. գոյն մորուացն՝ որպէս զհերս գլխոյն՝ թանձ-
րափոյն. սակայն ոչ երկայնս. որոյ ծայրն երկուացեալ
անջատմամբ: Հայեցուծք նորա հանդարտ՝ պարփակեալ
յինքեան մեծութիւն կատարեալ մարդոյ: Մէք նորա 'ի
փոյն երկնային բարեհաւատք եւ զուարթուն. 'ի քարոզու-
թիւնն հանդարտ եւ քաղցր. բայց չափաւորեալ տհարկու-
թեամբ: Ինքն զուարճադէմ եւ ուրախալի՝ թարց խզելոյ
զմեծապատուութիւն իւր. գրէթէ ոչ որ տեսնէ զնա 'ի ծի-
ծաղս, այլ յար տեսնեն զնա 'ի լացս: Չեռք նորա բա-
լետխորթ տեսեամբ: Ոչ բարբառի բազումս, սակայն
խօսակցութիւնք նորա հաստատունք: Միով բանիւ՝ այսս
այս երեւի գոլ յատկացեալ յամենայն որդւոց մարդկան
եւ 'ի նմա տեսանի ճշմարտութիւն, յորում ոչ փոյ նեն-
գութիւն »:

Արդ՝ կերպարանս այս, մարթ է հաւասարել ըստ նմա-
նութեան դաստառակի Փրկչին մերոյ առաքեցելոյ 'ի նմա-
նէ՝ յորժամ չրջէր 'ի վերայ երկրի, առ Արգար արքայն
Հայոց. . . 'ի ձեռն այսու ամենեքեան տեսանիցեն թէ որ-
պէս նմանութիւն երկնաւոր արարչին մերոյ՝ ըստ մարդ-
կութեան է կատարեալ, նոյնպէս եւ աստուածութիւն նորա
է իսկութիւն կամ էութիւն կատարելագունեղ:

Յո-նիս ամայ հանելու-իս որ է թնդանով. Արդոյ Բանախիւն Ռի
հե-դե-եալ իերպով լո-ծելով առ Տեւ յերեւե ե- ի'երեւե, որ
թերթիս Տեւոյա- հրապարտու-ի :

Ե խողովակ երկայն եւ նեղ

Ճարտարաշէնն այն թնդանով.

Յնիքն կրրէ հուր եւ վառով

Մինչ յարձակի առնէ դըղորդ

Թէպէտ անշունչ եւ անհաղորդ

Շնչաւորաց յաղթող զօրեղ :

Մ . Բ . Փ .

Հանելու-ի

Եւ նկնաձեւ թերթ անպիտան,

հրնչել հողմոց վէտ վէտ խաղամ :

() Իս ժողովն պրտուեայ յաման,

տարեալ մատնեն ի բոլ կենդան :

Ինդ փոփոխեալ լինիմ ոստայն,

ընդ փորոտիս շրջեալ վեր գամ :

Ինցեալ յարուեստս պայծառանամ,

'ւ աստիճանաւ վեր բարձրանամ :

Ինեւ վաճառք պայծառանան,

յերկրէ յերկիր շոյտ ընթանան :

Ճոխ թագաւորք որեարք փարթամ,

զիս պարփակեն իւրեանց անձամբ :

Իտաճարին Տէրունական,

եւ մերձաւոր եմ սրբութեան :

Ինուեն իմ զոյգ բառիւ յօդի.

յատկացո-ցիւք ընդ ընկերի :

ԱՆՁՆԱՆՈՒՆԵՐ

ԳՈՐԾԱԿԱԼԻ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ .

ՎԱՆ . Պ . Մկրտիչ Տ . Ատոմեան 'ի գրանոցի վասպուրական
Արծուոյն :

ՎԱԼԱՐՇԱՊԱՏ , Գրիգոր Աղա Տ . Մկրտիչեան Մա-
լենցով :

ԿԱՐԻՆ , Խաչատուր Խան Տ , 'ի երսիսեանց եւ միանգամայն
գործակալ Տարօնոյ եւ Ռուսաստանի Հայոց :

ՏՓԻՒՍ . Հրեղարուեստ Յովհաննէս Աղա Բաբանեան Բա-
թանեանց :

ՏՐԱՊԷԶՈՆ . Լղաճան Աղա Յովհաննէսեան :

ՊՕԼԻՍ . Պ . Յակովբ Աղուանեան վանցի 'ի Պալմաճի Խան

ԶՄԻՒՌԻՆ . Պ . Սարգիս Տէր Մարգարեան վանանդեցւոյ :

ԲԵՐԻԱ . Յովհաննէս Աղա Միսաբեան :

ՍԱԼԱՄԱՍՏ , Յակովբ Միրզայեան Մէլիք Յակովբեանց ,
միանգամայն գործակալ Պարսկաստանի Հայոց :

ԳԻՆ ՏԱՐԵԿԱՆ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿԱՆԻՒԿ

Ի վան , 'ի Կարին , 'ի Մուշ , 'ի Բաղէշ , 'ի Տրապիզոն 2 ա-
կէս Օսմանցի քսան ղուրուշնոց արծաթ Մէճիտիէ :

Ի Պօլիս , 'ի Զմիւռին , 'ի Բերիա , երեք արծաթ քսան
ղուրուշնոց Մէճիտիէ :

Ի Ռուսաստան եւ 'ի Պարսկաստան , այսինքն 'ի Տփլիս ,
ՍԱՀԷՔԱՆԴՐԱՅՈԼ , 'ի Վաղարշապատ 'ի Դաւրէժ եւ այլն ,
չորս արծաթ Մանէթ :

Գին միոյ տետրակի 7 ղուրուշ : Ճանապարհին ծախքը
Խաճապիղը պիտի վճարէ :

ԲՈՎԱՆԻՒԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՆՆԻՍ ԱՍՏՈՒԱՃՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ

ԵԿԵՂԵՑ ԱՇԷՆ ՀԱՐՅ

Երանէլի՝ Տէր Սահայ Սրբաշնորհի կաթողիկոս

Հայոց 163

ՀԱՆՈՒԽԱՐԱՆ ՀԱՅՐԵՆԱՇԷՆ ԱՌԱՔԻՆԵԱՅ

Բ ՍՐԲԻՐ ԲԱԳՐԱԿՈՒՄԻ ԱՂԻՐԿԱՂԷՆ ՄԵՏՅ

Հայոց 168

ՏԵՍԱՐԱՆՔ ՀԱՅՐԵՆԻ ԱՇԽԱՐՀԱՅ

Սալապար՝ Ս. Գրիգոր Վանս 171

ԲՈՒՐԱՍԱՆ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

Առաջ Ըննէ՝ կապար 176

Առաջ Սրբի՝ է՝ Ագառ 178

Կաթողիկոս Գրիգ 175

ԹԱՆԳԱՐԱՆ ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

Վերջապահութիւն Սալապար՝ Վանից Գրչագիր

Անգարանի 180

Յաշտա Արշաանայ է՝ Տէրի պարտաւճի թահաշ

Դուր խնիւն ընդ Օմանի 183

Բանապետ ճանաչման Միայնի Գրչագիր 187

Նմանիւրպարութիւն Տ. Տէրի է՝ Փրիշի ՅԻՍՈՒՍԻ

ԳՐԻՍՏՈՒՄ 188

Հանելու՝ Բայապարութիւն Յանիս մանայ Հանելու՝ է՝ 190

